

STROGOST MIŠLJENJA, "VERWINDUNG" IN "AUFGABE DES DENKENS"

(esej o mehkem - postmodernem - premagovanju)

Martin Heidegger je gotovo najmenintnejša figura filozofije 20. stoletja in kljub slovesu, ki ga upravičeno uživa - ob celi armadi "pravih" in "nepravih" učencev, posnemovalcev, občudovalcev ali zgolj bralcev - še vedno tudi ena najbolj enigmatičnih. Enigmatičnih tem bolj zato, ker se zdi, da se v njegovo filozofijo ne glede na dejstvo, da je temeljito premišljena kot le malokatera pred njo, ves čas vpletajo ne le dvomija, ampak tudi določene protislovnosti. Naj se to - zlasti tistim, ki bolj kot duhu slede črki njegove misli - še tako bogokletno sliši, se celo zdi, da ta protislovnost sploh ni naključna (take nedoslednosti Heideggru tudi ne bi želeli pripisovati), ampak je kot neka globlja razdvojenost tesno vpeta v samo bistvo njegove filozofije (ker je nujna; poznavalcem naj zadostuje namig: *Überlieferung, Gestell, Geschick...*) in predstavlja celo eno njenih temeljnih potez.

S temeljno razdvojenostjo oz. kontroverznostjo Heideggrovega mišljenja mislim v prvi vrsti na nepremevano napetost med - če uporabljamo Heideggrove izraze oz. pomen, kakršnega je zlasti pojmu "filozofija" pripisoval npr. v spisu "Konec filozofije in naloga mišljenja" - *filozofijo* in *mišljenjem*. Te napetosti ne razrešimo z razdelitvijo Heideggrove miselne poti na tisto pred *obratom* in tisto po njem. Ne glede na to, kako Heidegger pojmuje filozofijo - kot metafiziko oz. celo kot platonizem ali kako drugače, ostaja ta nerazrešljiva razdvojenost prisotna tudi v njegovih kasnejših spisih. To, kot je že bilo nakazano, ne more biti naključje, ki bi ga lahko pripisali Heideggrovi nedoslednosti, ampak mnogo bolj pripada nekemu drugemu območju: območju "usodnosti".

O kateri razdvojenosti je tu govor? - Ni dvoma, da je Heideggrova misel v določenem segmentu metafizična in jo je treba razumeti tudi kot tako; samo tako razumevanje ji tudi daje neki "konstruktiven" pomen. Že sam izraz "konstruktiven" skuša tu namigovati,

da gre za filozofijo v tistem smislu, ki se po Heideggrovem mnenju nujno sklene v znanosti. Kot primer takšnega mišljenja bi morda lahko navedli kar "Bit in čas" ali npr. bitno-zgodovinsko dimenzijo Heideggrovega mišljenja. Kako lahko ta plat - prepričan sem, da mimo bistvene intence samega Heideggrovega mišljenja - dejansko pelje v znanost, pa nemara še nazorneje kaže npr. švicarska terapevtska šola, ti. Dascinsanalyse. Zlasti ta drugi primer je tipičen indic "mišljenja, ki gre h koncu" in o katerem je Heidegger nekje takole zapisal: "Kadar gre mišljenje že h koncu s tem, da se izmakne svojemu elementu, nadomesti svojo izgubo s tem, da si pridobi veljavo kot tehne, kot instrument izobraževanja ter zato kot šolsko delo in kasneje kot kulturno delo. Postopoma postane filozofija tehnika razlaganja iz najvišjih vzrokov. Ne misli se (man) več, temveč se samo še ukvarja s 'filozofijo'."

Nemara je ironija usode (če jo pojmuje v Heideggrovem smislu, pa prav gotovo) kriva za to, da ravno najbolj "pravoverno" heideggerjanstvo misel svojega "očeta" privaja h koncu tako, "da se izmakne svojemu elementu" in se prične uveljavljati kot tehne, kot instrument izobraževanja, kot šolsko delo, kot šola *pravega razumevanja* (Heidegggra, seveda). Res je sicer, da določeni deli njegove misli dejansko neizogibno vodijo v takšne posledice. Čeprav je po obsegu takšna morda celo večina njegove filozofije, pa je to za samo "stvar mišljenja" manj pomemben del; ob takšni "zgolj-filozofiji" (in po intenci nedvomno tudi prevladujoči) namreč pri Heidegggru vedno obstaja tudi misel, ki spada v t.i. "bitno mišljenje": oz. na kratko: "mišljenje" (npr. v smislu, kot govori o njem v uvodnih pasusih "Pisma o humanizmu", zlasti v sintagmi *mišljenje in pesnjenje*). Takšno je npr. mišljenje *aletheie*; še bolj nemara *Lichtung, jasnine. Biti. Bistva resnice*. Itd. To so točke, kjer se je Heidegger nedvomno uspel izmakniti metafiziki. Hkrati pa tudi točke, kjer se pokaže, da ta izmaknitev nikakor ni mogoča kot totalno, dokončno premaganje, *Überwindung*, metafizike, ampak kot neko mnogo manj ambiciozno, šibkejšo, nedoločnejšo gibanje - kot *Verwindung*.

Nemožnost trdega preseganja metafizike je na poseben način trdovratna. Kaže se ob vseh temeljnih Heideggrovih pojmih. Premislek pojma *bit* npr. pokaže, da je "mehka", "šibka" bit kasnejšega Heidegggra, ki ni več izenačena s prezenco, vedno *Überlieferung, Geschick*, s čimer smo že v območju, kjer se metafizičnemu mišljenju brez preostanka ne moremo izmakniti. Podobno je z *jasnino, Lichtung*: uzrtje jasnine je

nedvomno čisto dejanje "(bitnega) mišljenja". Korak "naprej", eksplikacija s sopripadnostjo svetlobe in teme, pa že nosi v sebi več kot le sled metafizike, v čemer ponovno prepoznavamo *Geschick* v njegovi najbolj neizogibni obliki. Kaj je razlog tem zdrsom? Nedoslednost mišljenja? Naša kratkovidnost? Ali vendarle nekaj več; morda vendarle nekakšna "usoda"?

Čeprav se je Heidegger ne le implicitno (na kar najbolje kaže sam razvoj njegove misli), ampak tudi eksplicitno zavedal metafizične razsežnosti svojih razmišljanj in čeprav je dal nekaj sijajnih primerov "čistega", nemetafizičnega mišljenja, se torej dediščine metafizike ni mogel rešiti. To dejstvo nas neizogibno postavlja pred vrsto vprašanj. Namreč: je to za Heideggra znamenje nemoči ali *usode*? Je rešitev iz ujetosti v neke vrste hermenevtični krog v *premočitvi* te nemoči, v *trdi* liniji torej, ali v "šibki" *vdanosti* v "usodo"? Da se je Heidegger v določeni fazi svojega mišljenja bolj zavzemal za prvo možnost, nakazuje naloga, ki si jo je zadal v "Biti in času": razviti "fundamentalno ontologijo". Si je Heidegger kasneje premislil? Je naloga, kot jo zadaja tekst "Konec filozofije in naloga mišljenja", drugačna?

Kaj je sploh z nalogo mišljenja?

Ker se ne nameravamo sprenevedati ob tem - za nas retoričnem - vprašanju, moramo že na tem mestu takole odgovoriti: naloga, ki jo je mišljenju kot mišljenju zastavil Heidegger, je tako težka, da si jo je treba šele zastaviti, in to iz naslednjih razlogov: z razkritjem biti, *aletheie*, jasnine... je Heideggrova misel prignana do "točk", preko katerih ni mogoče, ki pa morajo nositi mišljenje, ki se zastavlja kot naloga. Ta naloga se po eni strani izkazuje kot nemogoča, saj so te "točke", če naj nosijo mišljenje, zopet neki "temelji" in se kot take izmikajo same sebi. Če pa nimajo tega "utemeljujočega" značaja, potem tudi ne morejo biti podlaga nekemu drugačnemu mišljenju.

Heideggrova nedvomna zasluga je, da je - če ne drugače, z načinom, kako je pred nas postavil te "točke" - dal veljavo mišljenju, ki je drugačno od strogega racionalno-logičnega. Hkrati pa je mišljenju zadal v svojem hrepenenju po "čistosti" mišljenja prestrogo nalogo, ki to mišljenje v obliki nepremagljive aporije, ob katero zadeva, nenehno vrača v naročje metafizike. Nalogo, ki bi bila morda primerna pesniku, ki pa je vsekakor prestroga za filozofa. Naloga, katere cilj je nemara res

postaviti mišljenje ob bok pesništvu. Katere uresničitve pa danes vsekakor še nismo zmožni misliti.

* * *

Gornji odstavek najbrž res vsebuje več nejasnosti kot razvidnih spoznanj; njihova temeljna intenca je pokazati, da se na strogost črke Heideggrovih spisov oz. na hudo "strogost mišljenja" v smislu dogmatičnosti pri eksplikaciji Heideggrovih misli ne kaže vedno sklicevati. (Če Heidegger v navideznem nasprotju s tem zahteva več posluha za črko-besedo, je treba to zahtevo pravilno, se pravi *dobesedbo* razumeti: črki-besedi je treba *pristuhiniti*, ne pa se zgolj *sklicevati* nanjo. Sam Heidegger v "Pismu o humanizmu" svari pred tisto "strogostjo mišljenja", ki je zgolj "tehnično-teorctična eksaktnost pojmov".) Pokaže se namreč, da obstajajo dimenzije, ki so metafizične, in hkrati ob njih mesta, ki so "čisto (bitno) mišljenje". Pravila, s katerim bi med obema potegnili jasno mejo, ni. Disputi o tem, kaj je Heidegger s kakšnim izrazom natančno mislil, so - ne sicer vedno, največkrat pa - neprimerni; so le izraz slepote za temeljni uvid v bitno (in hkrati usodnostno-nujno) razdvojenost mišljenja, ki ga je razprl Heidegger; razdvojenost, ki - kot pričajo njegovi poznejši spisi - ni ušla tudi njegovemu lastnemu očesu.

Naloga, povsem opustiti dozdajšnje mišljenje (kot v svojem spisu "Konec filozofije in naloga mišljenja" Heidegger vendarle eksplicitno zahteva), se izkaže kot nemogoča. Popolne *Überwindung* ni. To je najbrž zaslutil tudi sam Heidegger, zato je v poznih spisih spregovoril o *Verwindung* metafizike. Izraz, ki je bil pri ortodoksnih heideggrovcih - in je še vedno - spregled(ov)an. Izraz, ki opozarja, da v opredelitvi stvari mišljenja kot sled bolezni, ki jo preboleva, še vedno ostaja del metafizike (kaj nam sicer govori drugega temeljit premislek Heideggrovih izpostav *Überlieferung, Ge-stell, Ge-schick?*), katero bi kazalo pustiti na neki način za seboj. Pojem *Verwindung* je (re)aktualizirala italijanska filozofija na čelu z G. Vattimom, ki svoje (in svojih somišljenikov) oživljanje (Nietzscheja in) Heideggra imenuje "*šibka*" oz. "*mehka*" misel. Je naključje, da Heidegger prav v razpravi, ki govori o nalogi mišljenja, imenuje tudi "šibko mišljenje" - ko namreč "domnevajoče mišljenje" označi kot "šibkejše od filozofije"? In če je naša domneva o nenaključnosti tega sovpadanja zgolj retorika, je zato kaj bolj neumestna?

Zakaj propagira "šibka misel" tudi retoriko? Seveda nekoliko preinterpretirano, v kontekstu heideggerjanske hermenevtike; pa vendar? Bi si prislužili anatemo, če bi sledeč duhu Heideggrove filozofije rekli, da je morda italijanska "šibka misel" ena tistih oblik, ki je vzela Heideggrovo nalogo mišljenja zares in se je lotila po njegovi avtentični sledi?

* * *

Težavnost naloge mišljenja se kaže med drugim tudi v tem, kako težko se je nekaterim ortodoksnim Heideggrovim učencem upreti skušnjavi Resnice. V Resnico se - to je dovolj razločno pokazal tudi sam Heidegger - izteka filozofija kot metafizika; Heideggrovo mišljenje Resnica ni in ne more biti. Nasprotno: prav Heidegger (pri nas pa na njegovi sledi Tine Hribar) je ob Nietzscheju tisti, ki je trdnost Resnice najodločneje "omehčal". To "mehčanje" se je nekaterim filozofom zdelo tako prevratno, da so svojo filozofijo poimenovali kar "šibka" oz. "mehka misel". Italijansko filozofijo osemdesetih let najbolj reprezentativno zastopa *"Il pensiero debole"* (ki je svojo identifikacijo izrazila v istoimenskem zborniku). Med njenimi protagonisti najbolj izstopa Gianni Vattimo, ki velja tudi za utemeljitelja "šibke" oz. "mehke misli". Iz njegovega celotnega opusa je mogoče ekstrahirati transparentno metaforo, s katero lahko prekrijemo vsako mikro - ali makrostrukturo šibkega-mehkega filozofskega diskurza: namreč pojem *Verwindung*.

Vattimo utemeljuje mehko misel že metodološko kot *Verwindung* dialektike in mišljenja razlike. Mehka misel sicer misli iz razlike, vendar hkrati ne ukinja dialektike (razpoznava jo tudi še v Heideggrovem diskurzu - pač tam, kjer je, kot je bilo že nakazano, ta še vedno metafizičen), ampak jo *"verwindet"*. "Verwindet" tako, da povzema v svoje območje ravno tista njena obeležja, ki so - kot pokaže Vattimo - prisotna tudi še v mišljenju razlike.

Poleg *Verwindung* reaktualizira Vattimo še nekaj temeljnih Heideggrovih pojmov: *pietas*, *Andenken*, *Überlieferung*, *Ge-schick*... Kot je vidno, so to sami pojmi, ki se vežejo na zgodovinskost tu-bitu (v kateri leži tudi sama srčika v uvodnih odstavkih eksplicirane Heideggrove razdvojenosti). Vattimo razvija v svojih delih misel, da je Heidegger temporaliziral *a priori* (kot *Überlieferung* in *Geschick*). Ta temporalizacija pa že kaže tudi na smer, v katero krene iz tega izhodišča

Vattimovo pisanje. Smer, ki jo izrazi z oksimoronom "ontologija propadanja".

Vattimova osnovna teza je, da mehka misel razbija stabilnost (beri: trdnost, krepkost) biti kot prisotnosti - kar je sicer tudi povsem v skladu s poznim Heideggrom, pri katerem se bit ne dogaja kot prisotnost, ampak kot spomin. Da je ošibitev biti prisotna že v sami zasnovi Heideggrove filozofije, pokaže Vattimova analiza "Biti in časa". Tu izhaja iz spremljanja utemeljevanja (Grundung) biti. Po njem se v "Biti in času" pokaže, da biti ni mogoče pripisati temelja-temelnosti; na mestu *trde* biti temelja uzremo - z ozirom na eksistencialno analitiko tubiti v njeni časovnosti - neko "bit", ki je sicer konstituirana, vendar ne kot temelj, temveč kot *mehka*, *šibka*. Smisel biti je treba v "Biti in času" razumeti kot smer, v katero se podajata tu-bit in bivajoče; ta pot pa ne vodi do kakšnega stabilnega temelja, ampak v smer, ki jo je nakazal že Nietzsche z aforizmom: "Od Kopernika dalje se človek kotali iz središča proti X-u". Ta Nietzschejeva oznaka nihilizma je hkrati (t)ista Heideggrove tu-biti. Tu-bit ni neko utemeljujoče središče; smer, ki jo nakazuje iskanje smisla biti, vodi ravno do *Aufhebung* temelja. Nasprotno temu, kar zatrjuje Heidegger, Vattimo pravi, da "Bit in čas" ne vodi v premagovanje metafizike, ampak v doživetje nihilizma (temu bi seveda ugovarjal ne le Heidegger "Biti in časa", ampak tudi še "Pisma o humanizmu") kot edine možne poti ontologije (namreč po kopernikanskem obratu, ko človek ni več center vesolja, ko nič ni več trdno, tudi tu-bit ne).

Na tem mestu se Vattimu pokaže Heideggrova kontroverznost; skrajšano rečeno: protislovje Gründung/Aufhebung. V "Biti in času" vsekakor so tendence po Gründung, ki pa je za Heideggro destruktivna, saj je (v končni fazi) nihilistična prav v Heideggrovem smislu. Hkrati pa obstaja tendenca, ki jo nakaže Vattimo: namreč tendenca po ukinitvi Temeljev... To protislovje je po Vattimu eden tistih preostankov dialektike, ki so se prebili tudi v mišljenje razlike. Vendar tega protislovja ne smemo "aufheben" dialektično, ker se sicer znajdemo v hermenevitičnem krogu. Ob izpostavitvi te problematike Vattimo lepo pokaže, da možen izhod ponuja ravno mehko mišljenje, mišljenje, ki ni "*fundamentalna ontologija*", ampak "*ontologija propada*". Mehka, šibka ontologija.

V njeni luči bit, ki je trenutno skrita oz. zakrita, palimpsestno pre-pisana, za nas odsotna, ne more biti nekaj "*krepkega*", kar bo, ko bo

razkrito in prisotno, postalo "temelj". Razprava "Bit in čas" je sicer sprožila iskanje smisla biti pod zastavo "fundamentalne ontologije"; se pravi, kot da bi šlo za odkritje transcendentnega pogoja možnosti izkustva, vendar se ta pogoj možnosti izkaže kot zgodovinsko-končni "pogoj" tu-biti. Transcendentalnost temelja s tem seveda odpade (saj nikdar ni prezenten kot fiksna točka, v kateri bi si bilo mogoče odpočiti); zato lahko po Vattimu ta postopek označi le oksimoron "ontologija propada".

Tu-bit je zgodovinska; iz tega je treba misliti tudi Heideggrov Ge-stell in njegov pojem usode. Usode, kateri seveda tudi sam ni mogel uiti. Usode, ki - z grozno hermenevtičnega kroga - preprečuje Überwindung metafizike. Na to spoznanje je vezana Vattimova reaktualizacija Verwindung. Metafizike ne premagujemo, prebolevamo jo. Zahodna kultura (metafizika) ni le neko mesto pozabe biti (kar implicira, da obstaja neko drugo mesto onkraj te metafizike, kjer se bit razkriva, daje). Je - po Vattimu - edino možno mesto; ne le prikrivanja, tudi razkritja biti. Zato Vattimo tudi zatrjuje, da je rešitev v tem, da v nihilizmu spoznamo svojo *chance*.

* * *

Kateri usodnosti, če mislimo na način *Verminderung*, tj. metafizično, a z globokim uvidom v Heideggrovo misel, se Heidegger ni mogel izogniti? Odgovor bi lahko bil: usodnosti jezika. Jezik je - če "prevedemo" v jezik metafizike - zgodovinsko končni pogoj možnosti spoznanja. Tu-bit je izvorno ravno v horizontu jezika vržena v neko predrazumevanje sveta; ta horizont ni kantovsko transcendentalen, ampak zgodovinski; zato se resnica "*dogaja*".

Hkrati pa je jezik hiša biti, v kateri prebiva človek. Kar pomeni, da je na delu neka usoda, kateri se ni moč izogniti. Kateri se ni mogel izogniti niti sam Heidegger. Ta usoda seveda ni nekaj heglovsko teleološkega. Je usoda biti. Kako se nam daje bit, je "določeno" iz nje same. "Zgodovina biti" je "usojena". Ta uvid dolgujemo Heideggro; vendar tudi ta njegov uvid bistveno počiva v horizontu neke (zgodovinske) resnice. Bitno-zgodovinsko mišljenje sicer misli iz spoznanja o pozabljenosti biti, vendar neizogibno v horizontu, ki mu je usojen. Ki nikakor ni naključen, ampak "dan" skozi *izročilo*. Zaradi česar "pozabe

biti" ni mogoče kar pozabiti in se vrniti v naročje predmetafizične besede. Zaradi česar v iskanju mišljenja, ki bi mislilo bit v njeni *neskritosti* (še) vedno prebiva tudi sled bolezn, ki je "zakrivila" pozabo biti. Sled bolezn, ki jo *prebolevamo* prav začeni s Heideggrom. In prav v značaju tega prebolevanja leži jedro razdvojenosti mišljenja, ki se nam daje preko Heideggra.

Zato premagovanje (metafizike) nikoli ni popolno, ampak je vedno *Verwindung*.

Zato naloga mišljenja v svoji najčistejši obliki vedno spodleti.